

DAİLER (MUSAHACILI) KÖYÜNDEN DERLEME SÖZLÜĞÜ'NE KATKILAR

Özet

Türkiye Türkçesinin ağızları ile ilgili geçmişten günümüze kadar birçok çalışma yapılmıştır. Ağızlar denizdeki inciler gibi bulunması zor ama bir o kadar da değerlidir. Köyler de bir dili geçmişten günümüze kadar yaşatan inci kabuklarıdır. Önemli olan o inciyi kabuğundan çıkarabilmektir. Bu sebeple de araştırmacılar il ve ilçeler bazında derlemelerde bulunarak ağız çalışmaları yapmaktadır. Ancak ağız çalışmalarında olanaklar sebebiyle bir ilin veya ilçenin bütün köylerine gidilerek derinlemesine çalışmalar yapmak çok mümkün değildir. Bu sebeple de yapılan çalışmalar belli başlı metinlerden oluşmakta ve bu metinlerden hareketle yapılan çalışmalar da bölgenin genel dil yapısını ortaya koymaktadır.

Biz bu makalede Dailer (Musahacılı) köyünde kullanılan ancak Derleme Sözlüğü'nde bulunmayan veya sözlükte bulunup da anlamı farklı olan kelimelere, deyimlere, atasözlerine yer vereceğiz. Çalışmada isimler, filler, birleşik filler, deyimler, beddua ve atasözleri ayrı alt başlıklar halinde alfabetik sıraya göre sıralanacaktır. Bu şekilde çalışmamızın Derleme Sözlüğü'ne bir nebze de olsa katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Ağız, Dailer (Musahacılı) köyü, Derleme Sözlüğü.

ULUSLARARASI TÜRK
DÜNYASI
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ
INTERNATIONAL
JOURNAL OF TURKISH
WORLD STUDIES
CİLT 6 / SAYI 1 / OCAK
2023

**Sorumlu Yazar
Corresponding Author**

Züleyha AK

Doktora Öğrencisi,
Erciyes Üniversitesi,
Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Türk Dili ve
Edebiyatı Anabilim Dalı
ORCID ID:0000-0003-
4736-1244

**Gönderim Tarihi
Recieved**
18.09.2022

**Kabul Tarihi
Accepted**
04.01.2023

Atıf
AK, Züleyha, (2023).
“Dailer (Musahacılı)
Köyünden Derleme
Sözlüğü'ne Katkılar”,
*Uluslararası Türk
Dünyası Araştırmaları
Dergisi*, (6/1), 1-20.

ARAŞTIRMA MAKALESİ
RESEARCH ARTICLE

CONTRIBUTIONS FROM DAİLER (MUSAHACILI) VILLAGE TO THE COMPILATION DICTIONARY

Abstract

Many studies have been carried out on the dialects of Turkey Turkish from past to present. Mouths are hard to find, like pearls in the sea, but they are just as valuable. Villages are pearl shells that keep a language alive from past to present. The important thing is to get that pearl out of its shell. For this reason, researchers make dialect studies by making compilations on the basis of provinces and districts. However, due to the possibilities in dialect studies, it is not possible to conduct in-depth studies by visiting all the villages of a province or district. For this reason, the studies made consist of certain texts and the studies based on these texts reveal the general language structure of the region.

In this article, we will include words, idioms and proverbs that are used in the village of Dailer (Musahacılı) but are not found in the Derleme Sözlüğü or have different meanings in the dictionary. In the study, nouns, verbs, compound verbs, idioms, curses and proverbs will be listed under separate subheadings in alphabetical order. In this way, we think that our study will contribute to the Compilation Dictionary to some extent.

Key words: Dialect, Dailer (Musahacılı) village, Compilation Dictionary.

Giriş

Dünya tarihi, Anadolu ağızları üzerine geçmişten günümüze kadar pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların başlangıcı 1867'den 1940'a ve 1940'dan günümüze kadar olmak üzere iki kısma ayrılır.

A. Maksimov'un Hüdavendigâr ve Karamanlı ağızları üzerine yazdığı denemesinden itibaren 1940 yıllarına kadar uzanan dönemlerdeki araştırmalar, bir iki istisnası dışında genellikle “yabancı araştırmacılar dönemi” olarak adlandırılabilir. Bunlar yani doğubilimciler: J. Thury, I. Kunos,

M. Hartmann, K. Foy, V. Pısarev, Balkanoğlu, Balhasanoğlu, L. Bonelli, F. Giese, F. Vincze, T. Kovwalski, J. Deny Ve M. Räsänen'in çalışmaları ile bir yandan Anadolu ağızları üzerine bir kısım metin yayımlanmış; bir yandan da bu ağızların gramer yapısı ile ilgili bazı küçük denemeler yapılmıştır. Bu çalışmalar yapılan günün şartları göz önünde tutulduğunda Anadolu ağızları üzerine yöneltilen ilk aydınlatıcı eserler olması açısından önemlidir (Alyılmaz, 2018, 12).

Anadolu ağızlarıyla ilgili en ciddi eserler yerli araştırmacılar döneminde Türkiye'de yayımlanmıştır. Bunlar; Ahmet Caferoğlu, Ömer Asım Aksoy, Kemal Edip Kürkcüoğlu, Zeynep Korkmaz, Selahattin Olcay, Efrasiyap Gemalmaz, Turgut Günay, Ahmet Bican Ercilasun, Tuncer Gülensoy, Mukim Sağır, Leyla Karahan vb. tarafından yapılan çalışmalar Türkiye Türkçesi ağızlarıyla ilgili ilk öncü ve örnek çalışmalar olarak yer alır.

Ahmet Caferoğlu ağız çalışmalarında bizim için en önemli isimdir. Çünkü 1940'lı yıllarda ülkemizde ağız çalışmaları onunla başlar. Batıdan doğuya, kuzeyden güneye gerek bizzat kendisi giderek gerekse asistanları aracılığıyla en kapsamlı çalışmaları yapmıştır. Ancak dönemin teknolojisinin yetersizliğinden dolayı dinleyerek veya dinlerken dinlediklerini yazıya geçirerek derlemelerini gerçekleştirmiştir. Bu sebeple alanda ilk ses kayıt cihazlarını kullanan ve almış olduğu kayıtları Oğuzların tarihiyle ilişkilendirerek çalışmalarını gerçekleştiren Zeynep Korkmaz bizim için ikinci en önemli isimdir.

Alanda pek çok çalışması bulunan Zeynep Korkmaz'ın Nevşehir ve Yöresi Ağızları (Korkmaz, 1994), Bartın ve Yöresi Ağızları (Korkmaz, 1994) ve Güney-Batı Anadolu Ağızları (Korkmaz, 1994) adlı bu üç çalışması ağızlar alanında yapılmış olan son derece önemli çalışmalardır.

Yapılan bu ağız çalışmaları ile birlikte Anadolu Ağızlarının kayıt altına alınması için bugünkü adı ile Türk Dil Kurumu tarafından, Derleme Sözlüğü projesi oluşturulmuş ve geliştirmiştir. Bu proje ile birlikte ülke çapında derleme seferberliği gerçekleştirilmiş ancak bu seferberlik alanında uzman kişilerce değil gönüllüler tarafından gerçekleştirildiği için

sözlükte eksiklikler mevcuttur. Bu sebeple geçmişten günümüze kadar birçok araştırmacı tarafından “Derleme Sözlüğü’ne Katkılar” başlığı altında çalışmalar yapılmıştır. Bunlara örnek olarak; Tuncer Gülensoy tarafından “Anadolu Ağzları Derleme Sözlüğüne Katkılar”; Ahmet Buran tarafından “Derleme Sözlüğü’ne Katkılar”; Ali Tan- Ayşe Uğureli tarafından “Kesikkeli Köyünden Derleme Sözlüğü’ne Katkılar”; Erdoğan Boz tarafından “Çüngüş ve Çermik Yöresi Ağzından Derleme Sözlüğüne Katkılar”; Metin Demirci tarafından “Derleme Sözlüğü’ne Osmaniye, Düziçi Ağzından Katkılar I”; Himmet Büke tarafından “Denizli Ağzından Derleme Sözlüğü’ne Katkılar”; Ömer Güven tarafından “Zara (Sivas) Ağzından Derleme Sözlüğüne Katkılar II” adlı çalışmalar gösterilebilir.

Yukarıda da görüldüğü üzere çeşitli araştırmacılar tarafından çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Ancak bu çalışmalar Derleme Sözlüğü için en çok dikkat edilmesi gereken (transkripsiyon işaretleri) noktalardan birisi dikkate alınmadan yapılmıştır. Çünkü Türkiye Türkçesi ağzları çok geniş bir alanda varlığını sürdürmektedir. Ayrıca araştırmacılar tarafından, zorunlu veya doğal göç faktörü gibi önemli bir faktör göz ardı edildiği için çalışmalarda kimi araştırmacılar tarafından “Farklı bölgelerde ufak tefek farklılıklarla kelimeler varlığını sürdürmektedir.” gibi bir sonuç ortaya koyulmaktadır. Bu da çalışmaların ne kadar eksik bir yöntemle ortaya koyulduğu gerçeğini açığa çıkarmaktadır. Dil canlı bir varlık olduğu için gerek Osmanlı Devleti Dönemi’ndeki iskân politikası olsun, gerek bölgesel göçlerden olsun, gerekse evlilik yoluyla gerçekleşen göçlerden olsun her dönemde ağzlar çeşitli ses özellikleriyle etkilenir. Bu sebeplerle de aynı anlama gelen bir kelime farklı bölgelerde almış olduğu farklı ses değişimleriyle çeşitli şekillerde görülebilir. Önemli olan bu ses değişimlerini de ortaya koyarak Derleme Sözlüğü’nün zenginleşmesine katkıda bulunmaktır.

Dailer (Musahacılı) köyü, Akdeniz bölgesinde yer alan Adana ilinin Aladağ ilçesine bağlı 133 kişilik bir nüfusa sahip olan küçük bir yerleşkesidir. Köyün etnik yapısını ağırlıklı olarak Yörükler oluşturmaktadır. Köyde yaşayan halkın bir kısmı yazın yaylaya çıkar, kışın ise köye geri döner. Köyün en büyük su

kaynağı Seyhan Nehri'dir. Seyhan Nehri, köyü Kozan ilçesinden ayrır. Ekonomik gelirini hayvancılık, çiftçilik ve esnafılık oluşturur. Köyün tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Köy, çeşitli rivayetlere göre dayıların yani zengin, kabadayı insanların çok olmasından dolayı "Dailer" ismini almıştır. Musahacılı ise Dailer köyünün büyük bir mahallesidir.

Biz de bu çalışmamızda Dailer (Musahacılı) köyünde kullanılan ancak Derleme Sözlüğü'nde bulunmayan veya sözlükte bulunup da anlamı farklı olan kelimelere, deyimlere, atasözlerine transkripsiyon işaretlerini de dikkate alarak yer vereceğiz. Çalışmada isimler, fiiller, birleşik fiiller, deyimler, beddua ve atasözleri ayrı alt başlıklar halinde alfabetik sıraya göre sıralanacaktır. Bu şekilde çalışmanın Derleme Sözlüğü'ne bir nebze de olsa katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.

1. Derleme Sözlüğü'nde Olmayan ve Sözlüğe Alınması Teklif Edilen Kelimeler

Bu kısımda Derleme Sözlüğü'nde (DS) geçmeyen kelimelere yer verilmiştir. Kelimeler türlerine göre, isimler, fiiller, birleşik fiiller, deyimler şeklinde sıralanmıştır.

1.1. İsimler

adem: Adam

ğilibiK ademden görKma. (K.3)

Bu kelime bütün olarak Derleme Sözlüğü'nde geçmemektedir. Bu kelimenin sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

ālīK: Zakkum ağacı.

ālīK çalısı keserdīK. (K.10)

Bu kelime bütün olarak Derleme Sözlüğü'nde geçmemektedir. Bu kelimenin sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

cızzan: Tahterevalli

yavırım esgiden iki ortaya bi deyneK çakılır üsdüne taK da
goyar cızzan oynardıK. (K.1)

Bu kelime bütün olarak Derleme Sözlüğü'nde geçmemektedir. Bu kelimenin sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

cübür: Toz parçası. Sözlükte var.

gözüme cübür gâşdı. (K.4)

Bu kelime Derleme Sözlüğü'nde “Gübre” açıklamasıyla “cübür” şeklinde geçmektedir. Ancak yörede kullanılan anlamı “Toz parçası.”dır. Ayrıca kelimenin Derleme Sözlüğü'nde kullanım yeri olarak Adana verilmemiş, sadece (Sekiaylası-Isparta) olarak gösterilmiştir. Bu sebeple kelimenin bu anlamı ve yöre bilgisinin de eklenmesi sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

çaTğı: Genellikle eşeklerin yanlarına vurulup üzerine teneke koyularak su getirilen ağaçtan veya demirden yapılan araç.

eşşē çaTğı atar ırmaK Tan su getirirdiK. (K.10)

Bu kelime bütün olarak Derleme Sözlüğü'nde geçmemektedir. Bu kelimenin sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

dā böcüsü: Domuz

bizim buralarda doñuza dā böcüsü derler. (K.8)

Bu kelime bütün olarak Derleme Sözlüğü'nde geçmemektedir. Bu kelimenin sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

ebeyālī: Kendi kendine yetişen, kabuğu soyularak yenen bir çeşit ot ebeyāğlı.

bizim tarlada ebeyālī beK çoğ olur. (K.6)

Bu kelime bütün olarak Derleme Sözlüğü'nde geçmemektedir. Bu kelimenin sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

encemisin: En iyisi

encemisin eve gelsiñ. (K.1)

Bu kelime bütün olarak Derleme Sözlüğü'nde geçmemektedir. Bu kelimenin sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

gō: Henüz olgunlaşmamış, olmamış, yetmemiş, ham (meyve).

zebzeler dahaca gō, olmamış.(K.9)

“gō” kelimesi Derleme Sözlüğü'nde “gōğ” ve “gō” olarak geçmektedir. Bu kelime yörede ses değişimine uğramış ve kelime yörede “gō” şeklinde kullanılmaktadır. Kelimenin bu şeklinin de sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

ğallanğaş: Kırlangıç(ses değişikliği)

ğallanğaş havada uçan ğuşdur. (K.1)

Bu kelime Derleme Sözlüğü'nde “ğallañguç, ğallañgeç, ğallanğış, ğallanguş, ğallenguş, ğaranguş, ğarlanğış, ğarlanğuş, ğarranğuş, ğırlanğış, ğölongeç, ğoklangız” şekillerinde “Kırlangıç” açıklamasıyla geçmektedir. Ses özellikleriyle, sözlükte bulunmaması sebebiyle, sözlüğe eklenmesi uygundur.

ğapıt: Soğuktan ve yağmurdan korunmak için üste giyilen kalın giysi. Ses değişimi

esgi ğapıtlar çoK sıcaK dutardı.(K.3)

Bu kelime Derleme Sözlüğü'nde “Kaput, asker paltosu.” açıklamasıyla “ğapıt” şeklinde geçmektedir. Bu kelimenin bölgede kullanılan ses değişimine uğramış şeklinin de sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

ğapSil: Kapsül

ōlum baña ğapSilli hapı getiriver. (K.3)

Bu kelime, Derleme Sözlüğü'nde bu anlamı ile geçmemektedir. Kelimenin bu anlamı ile de sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

ğaraböcü: Azıları olan saldırgan domuz sürüsüne denilir.

tarlaları ğaraböcü basmış.(K.4)

Bu kelime bütün olarak Derleme Sözlüğü'nde geçmemektedir. Bu kelimenin sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

ğilima: Klima

ğilimayı ğapatıñ. (K.4)

Bu kelime bütün olarak Derleme Sözlüğü'nde geçmemektedir. Bu kelimenin sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

gözü ala: Süleymancık kertenkele.

gözü ala duvarda sineK avlar. (K.9)

Bu kelime bütün olarak Derleme Sözlüğü'nde geçmemektedir. Köy halkının hayvanın gözlerine göre vermiş olduğu isimdir. Bu kelimenin sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

ğulube: Kerpiç, saman veya ağaçtan yapılmış küçük, basit, ilkel ev:

babañız ğulubeyi yıKdırmayō ğızım. (K.1)

Bu kelime bütün olarak Derleme Sözlüğü'nde geçmemektedir. Bu kelimenin sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

ğursaKsız: Cesaretsiz. Bir işi beceremeyen kişi.

ulan sen nadara ğursaKsızsıñ. (K.7)

Bu kelime Derleme Sözlüğü'nde “Kendine söylenen kötü sözlere aldırmayan.” açıklamasıyla “ğursaKsız” biçiminde görülmektedir. Kelimenin bu şeklinin de Derleme Sözlüğü'nde yer alması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

harnıP beKmezi: Keçiboynuzu pekmezi.

yazım harnıP toplar ondan harnıP beKmezi ğaynadırıK.
(K.5)

Bu kelime Derleme Sözlüğü'nde ayrı ayrı “Kocayemiş ağacı ve meyvesi” açıklamasıyla “harnıP” ve “Pekmez”

açıklamasıyla “bekmez, behmez, bepez, betmez” şekillerinde geçmektedir. Bu kelimenin bir bütün olarak sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

hıyar: Salatalık.

hıyardan cacık yapardıK. (K.8)

Bu kelime Derleme Sözlüğü'nde “Bitkilerin köklerini keserek zarar veren bir çeşit böce, danaburnu.” açıklamasıyla yer almış olan “hıyar kesen” ve “Ham kavun, kelek.” açıklamasıyla yer almış olan “hıyarlama” sözcükleri şeklinde bulunmaktadır. Fakat bir bütün olarak Derleme Sözlüğü'nde geçmemektedir. Bu kelimenin sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

hortakal: Portakal

ordan hortakal getiriver. (K.7)

Bu kelime bütün olarak Derleme Sözlüğü'nde geçmemektedir. Bu kelimenin sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

hozarlaK: Çamın olgunlaşmamış meyvesi.(ses değişimi)

biz ezelde hozarlaK toPlardıK. (K.8)

Bu kelime bütün olarak Derleme Sözlüğü'nde geçmemektedir. Sadece ses açısından farklı bir şekli olan sözlükte “Çamların yeşil iğne yaprakları” şeklinde geçen “hozalak” biçimi bulunmaktadır. Ayrıca “Ham meyve, olmamış meyve.” Açıklamasıyla verilen “kozak, kozalak” kelimeleri görülür. Görüldüğü üzere çeşitli ses değişimlerine uğrayarak “kozalak” kelimesi, köy ağzında hozarlaK şeklinde yer edinmiştir. Bu kelimenin bu şeklinin de sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

ırsal: İshal sıyrmak

çocuKlar esgiden ırsal olurdu. (K.1)

Bu kelime bütün olarak Derleme Sözlüğü'nde geçmemektedir. Bu kelimenin sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

nasibe: Hasibe

benim nasibe beK iyi. (K.5)

Bu kelime bütün olarak Derleme Sözlüğü'nde geçmemektedir. Kelime, yörede /h/ ünsüzünün /n/ ünsüzüne dönüşmesiyle nasibe” biçimini almıştır. Bu kelimenin sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

navrağ: Keyif

bōōn hēş navrā yoK. (K.1)

Bu kelime Derleme Sözlüğü'nde “Sevinç” açıklamasıyla “navrak” biçiminde geçmektedir. Yörede ses değişimine uğrayarak “keyif” anlamında kullanılmaktadır. Kelimenin bu şekliyle de sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

pasiTon: Parkiston hastalığı.

adam pasiTon hastası olmuş. (K.3)

Bu kelime bütün olarak Derleme Sözlüğü'nde geçmemektedir. Bu kelimenin sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

sohuducu: Klima, soğuducu.

hu sohuducu da olmasa buralarda durulmaz. (K.6)

Bu kelime bütün olarak Derleme Sözlüğü'nde geçmemektedir. Bu kelimenin sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

sovuKluK: Semizotu.

bosTandan cacıK yaPmaK için sovuKluK toPladım. (K.9)

Bu kelime bütün olarak Derleme Sözlüğü'nde geçmemektedir. Bu kelimenin sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

tırkaç: Kulplu bir tarafı inceltilmiş bir tarafı kalın ağaçtan yapılan alet.

tırkacın ip dokurduK. (K.1)

Bu kelime bütün olarak Derleme Sözlüğü'nde geçmemektedir. Bu kelimenin sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

tırkaç: Kazan karıştırmak için ağaçtan yapılan alet.

tahrana yaparken gazannarın içini tırkaçla garışdırırdıK.

(K.2)

Bu kelime bütün olarak Derleme Sözlüğü'nde geçmemektedir. Bu kelimenin sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

yellengeş: Yengeç

yellengeş su gözlerinde en fazla da ırmān kenerinde olur.

(K.1)

Bu kelime bütün olarak Derleme Sözlüğü'nde geçmemektedir. Bu kelimenin sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

yemenilik: Ayakkabılık.

terlīni yemenilē goydum. (K.1)

Bu kelime Derleme Sözlüğü'nde “Yumuşak, yazlık bir çeşit ayakkabı.” açıklamasıyla “yemeni, yimeni” şeklinde geçmektedir. Yörede “yemeni” kelimesine getirilen “+LIK” ekiyle kelime “ayakkabı konulan yer.” anlamında “yemenilik” şeklini almıştır. Kelimenin bu şeklinin de Derleme Sözlüğü'nde yer verilmesi sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

yılañ: Yılan

yazın yılañlar çoK olur. (K.6)

Bu kelime Derleme Sözlüğü'nde “yılan” açıklamasıyla “yılañ” şeklinde geçmektedir. Kelime yörede kalın ünlü olan /ı/ sesinin incilmesiyle “yılañ” biçiminde görülmektedir. Kelimenin bu şeklinin de Derleme Sözlüğü'nde yer verilmesi sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

yonus: Yunus

yonusgil bayramda geleceK. (K.1)

Bu kelime bütün olarak Derleme Sözlüğü'nde geçmemektedir. Kelime yörede /u/ dar ünlüsünün /o/ ünlüsüne genişlemesiyle “yonus” biçimini almıştır. Bu kelimenin sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

yuka: Genital bölge.

böceK çocūn yukasından ısırmış. (K.1)

Bu kelime bütün olarak Derleme Sözlüğü'nde geçmemektedir. Bu kelimenin sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

zeher: Zehir

tarlalara zeher sığırdırdıK. (K.5)

Bu kelime Derleme Sözlüğü'nde “Zehirli” açıklamasıyla “zehirli” şeklinde geçmektedir. Bu kelimenin kök halini olan “zeher” biçiminin de sözlükte yer alması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

1.2. Filer

çöreKlen-: Bir şeye yapışmak, başa bela olmak.

başma çöreKlenme geT öteri. (K.1)

Bu kelime Derleme Sözlüğü'nde bu anlamıyla geçmemektedir. Bu kelimenin sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

dıK-: Tıkmak, girmek.

bağcaya göyun dıKmışlar. (K.2)

Bu kelime Derleme Sözlüğü'nde yalnız durumuyla geçmemektedir. Sözlükte “girmek, sokulmak.” açıklamasıyla “dıklım, dıklım” şeklinde geçmektedir. Kelimenin bu şeklinin de sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

fıTır-: Fırlatmak.

yörü, o telisi yorgan kelerinden aşşā fıTırır. (K.1)

Bu kelime Derleme Sözlüğü'nde “Atırmak, kaldırıp atmak, fırlatmak.” açıklamasıyla “fıTırmak, fıTırmak, fıTırmak,

fırcıtmak” şekillerinde geçmektedir. Derleme Sözlüğü’nde ettirgen yapılı kullanımı görülmemektedir. Sözlüğe ettirgen yapılı şeklinin de alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

suv-: Durmak, sessizleşmek.

ğilima suvuyor, sōTmāyor. (K.1)

Bu kelime bütün olarak Derleme Sözlüğü’nde geçmemektedir. Bu kelimenin sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

yuka-: Yıkamak

bulaşıKları yukadım. (K.10)

Bu kelime Derleme Sözlüğü’nde “Yıkamak” açıklamasıyla “yılhamak” biçiminde geçmektedir. Kelime yörede /v/ düz ünlüsünün yuvarlaklaşmasıyla “yukamak” biçimini almıştır. Bu kelimenin bu şeklinin de sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

1.3. Birleşik Filler

carkıT eT-: Bozmak

çocuKlar iradıyayı carkıT eTmişler. (K.1)

Bu kelime “carkıT” ismi ve “eT-” yardımcı filinin yan yana gelmesiyle oluşmuştur. Bu kelime bütün olarak Derleme Sözlüğü’nde geçmemektedir. Bu kelimenin sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

emme eT-: İyi etmek

effërim olana, emme eTmiş.(K.5)

Bu kelime “ama/amma” bağlacı ile “eT-” yardımcı filinin yan yana gelmesiyle oluşmuş bir birleşik fiildir. Yöredeki anlamı “iyi etmek” tir. Bu kelimenin yörede kullanılan bu şekliyle de sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

hopuÇ eT-: Çocuğu sırtına almak.

çocu hopuÇ eder işlerimi yapardım. (K.1)

Bu kelime “hopuÇ” ismi ve “eT-” yardımcı filinin yan yana gelmesiyle oluşmuş bir birleşik fiildir. Kelime, Derleme

Sözlüğü’nde “Sırt, arka, omuz” açıklamasıyla “hop” şeklinde, “Arkaya, sırtta almak.” açıklamasıyla “hop etmek, hopçukmak, hoplamak, hopmak, hopturmak, hopuna almak, hoputmak” biçimlerinde görülmektedir. Bu kelimenin yörede kullanılan bu şekliyle de sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

nic ol-: Ne olmak.

evin halı nic oldu goya. (K.1)

Bu kelime “ne/nic” kelimesi ile “eT-” yardımcı fiilinin yan yana gelmesiyle oluşmuştur. Bu kelime bütün olarak Derleme Sözlüğü’nde geçmemektedir. Bu kelimenin sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

1.4. Deyimler

āza bak-: Küçümsemek. Bir kimsenin hiçbir şey yapamayıp bir başkasından gelecek yardıma göre hareket etmesi.

hepsi ğız çocū āza bakıP duruyōlar arkadaş nahal edeñ.

Derleme Sözlüğünde böyle bir deyim bulunmamaktadır. Bu deyimın sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

cubudu çık-: Çok ıslanmak, sırsıklam olmak.

vala demeyim yamır yānca būdayñ cubudu çıkmış. (K.2)

Derleme Sözlüğünde böyle bir deyim bulunmamaktadır. Bu deyimın sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

ibini ēp geç-: Surat asarak geçmek. Deyim –mak/-mek

bazıları yoldan geçerken ibini ēp geçiyor. (K.10)

Derleme Sözlüğünde böyle bir deyim bulunmamaktadır. Bu deyimın sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

torū depesinden sürü-: Bir işi doğru ve kolay yoldan değil, tersinden ve zor olan yoldan yapmak.

bazı insannar torū depesinden sürür. (K.3)

Derleme Sözlüğünde böyle bir deyim bulunmamaktadır. Bu deyimın sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

zıbban/zıbbak gibi ol-: Bir şeyin oturması, sıkışması, tıka basa dolmasıdır.

elbise üzerine zıbbak gibi olmuş.

Derleme Sözlüğünde böyle bir deyim bulunmamaktadır. Bu deyimın sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

1.5. Beddualar

allāñ ğahricāna ūrayasıca: Allah'ın gazabına uğramasını istemek.

allāñ ğahrına ğılıcına ğidesice: Allah'ın sevgisinden düşüp, gazabına uğramasını istemek.

doññuz çoşkası: Domuzun yavrusu anlamına gelir. Sevilmeyen kişilere kullanılır.

elcezleri ğırılasıca: Ellerin kırılın anlamında.

ermanı dölü: Yabancınn (Ermeni) çocuğu anlamında.

ğrannar ğiresice: Hastalık gelsin anlamında.

1.6. Atasözü

aT yelkesinden yumşak yere düşürmüş. eşşeK de daş gibi yere düşürmüş: Bu atasözü, yörede “At üstündeki kişiye kıyamazmış eşek de kişiyi ölümüne düşürürmüş.” anlamına gelir. Derleme Sözlüğünde böyle bir atasözü bulunmamaktadır. Bu atasözünün sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

avraT duz dedīmi yūrēñ cız der: Bu atasözü, yörede “Evi geçindirmek için paraya ihtiyaç olduğu” anlamına gelir. Derleme Sözlüğünde böyle bir atasözü bulunmamaktadır. Bu atasözünün sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

çifciler aya döndü malcılar zaara döndü: Kışın yağmur yağınca malcıların köpek gibi rezil olduğunu, çiftçilerin evine

çekildiğini yazın ise çiftçilerin rezil olup malcılarının rahata kavuştuğu” anlamına gelir. Derleme Sözlüğünde böyle bir atasözü bulunmamaktadır. Bu atasözünün sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

deveyi yardan atan bir dutam oTmuş: Bu atasözü “Küçük bir çıkar peşinde koşmak, çoğu kez kişinin büyük zararlara uğramasına yol açabilir.” anlamından çok bölgede “yardımlaşmanın faydası” anlamında kullanılmaktadır. Derleme Sözlüğünde böyle bir atasözü bulunmamaktadır. Bu atasözünün sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

geşdi borun bazarı sür eşşēñi nīde’ye: Bu atasözü, yörede “Fırsatı kaçırdın. Yeni bir fırsat yakalamak için hiç durma!” anlamına gelir. Derleme Sözlüğünde böyle bir atasözü bulunmamaktadır. Bu atasözünün sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

göç gede gede düzelirmiş: Bu atasözü, yörede “Zamanla yerleşmek.” anlamına gelir. Derleme Sözlüğünde böyle bir atasözü bulunmamaktadır. Bu atasözünün sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

nadar yol yörüñ demişler eşşē zopam bilir demiş: Bu atasözü, yörede “İş yapmayı sevmeyen, tembel kişinin üretebileceği iş, kendisini çalıştırmanın tutumuna bağlıdır.” anlamına gelir. Derleme Sözlüğünde böyle bir atasözü bulunmamaktadır. Bu atasözünün sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

yazın gölge hoş olur, gışın ambar boş olur: Yazın çalışıp kazanma günleridir. Bu zamanlarda çalışıp keyiflerine bakmayanlar gününü gün ederler. Kışın zor şartlarında yiyecek bulurlar. Sağlıklıyken çalışmayanlar tembel tembel oturanlar mülk edinmeyen ve para kazanmayanlar ihtiyarlık dönemlerinde sıkıntıya düşüp zorluk yaşarlar. Derleme Sözlüğünde böyle bir atasözü bulunmamaktadır. Bu atasözünün sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

yeen aT zopa vurdurmazmış: Bu atasözü, yörede “Sorumluluk sahibi mert kişiler, eleştiriye maruz kalmamak için kendilerine verilen görevleri ve sorumluluklarını eksiksiz yerine

getirmeye gayret ederler. İşlerini en iyi ve güzel şekilde yaparlar.” anlamına gelir. Derleme Sözlüğünde böyle bir atasözü bulunmamaktadır. Bu atasözünün sözlüğe alınması sözlüğün zenginliği açısından önemlidir.

1.7. Ağıt

aman ayşem yaman ayşem
dālar başı duman ayşem
goyun gelir gūzuyunaŋ
ayānŋ tozuyunaŋ

aman ayşem yaman ayşem
dālar başı duman ayşem
gelin ayşem suya gitmiş
yanında çifde gūzuyunaŋ

Yukarıdaki ağıt, geçmişte eşini kaybeden kişi tarafından yakılmıştır. Eşi, kendisini Seyhan Nehri sularına bırakarak intihar etmiştir.

Sonuç

Bu çalışmada daha önce sözlüğe alınmamış 44 kelime (isim: 35; fiil: 5; birleşik fiil: 4) tespit edilmiştir. Köyde, bunlardan ziyade 5 deyim; 6 beddua; 9 atasözü ve 1 tane de ağıt tespit edilmiştir. Buradan hareketle denilebilir ki, küçük bir köyde dahi azımsanamayacak derecede söz varlığı bulunmaktadır. Çalışmanın amacı, köyün ağız yapısını belirlemekten ziyade köyde yaşayan söz varlığını tespit etmek olduğu için yapılan çalışma bitmiş bir çalışma değil, aksine sürekliliği devam edecek olan bir çalışmadır. Bu sebeplere bağlı olarak çalışmanın “Derleme Sözlüğü”ne ve ağız atlasına katkısı olacağını düşünmekteyiz. Konu coğrafya olduğunda siyasi bir bütünlük içerisinde olmasa da geniş bir coğrafyayı kapsayan Türk Dünyası bugün jeopolitik olarak hangi devletler için, bölgesel ve küresel anlamda, hem bir bütün hem de bütünü oluşturan parçaları ile birlikte neden çok önemlidir? Eğer dünyayı jeopolitik bir kaos

bekliyorsa Türk Dünyası bundan hangi açılardan, nasıl etkilenebilir? Bu sorular oldukça önemlidir, çünkü Türk Dünyası içerisinde birçok stratejik konumu güçlü ülkeyi barındıran, çok geniş bir coğrafyadır. Bu çalışmada ülkelerin tek tek önemleri üzerinde çok fazla durulmayacak olmasına karşın Orta Asya yani Batı Türkistan coğrafyası ağırlıklı olarak ele alınacaktır.

Kaynakça

- ALYILMAZ Cengiz - ALYILMAZ Semra (2018). “Ağız Bilimi Çalışmalarının Türkçe Öğretimi Açısından Önemi”, *Türk Dünyası: Dil ve Edebiyat Dergisi*.
- BOZ, Erdoğan (1996). “Çüngüş ve Çermik Yöresi Ağzından Derleme Sözlüğüne Katkılar”. *Millî Folklor*, 29-30, 112-113.
- BURAN, Ahmet (1996). “Derleme Sözlüğü’ne Katkılar”. *Türk Dili*, Temmuz 1996, C: 1996/II, S: 535, s. 38-43
- BÜKE, Himmet (2020). “Denizli Ağzından Derleme Sözlüğüne Katkılar”. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ağustos 2020, Sayı: 50, Ss. 131-148.
- DEMİRCİ, Metin (2017). “Derleme Sözlüğü’ne Osmaniye, Düziçi Ağzından Katkılar-I”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6(3), 1360-1383.
- GÜLENSOY, Tuncer (1998). “Anadolu Ağzları Derleme Sözlüğüne Katkılar”. *Türk Dili*, 553, 14-16
- GÜVEN, Ömer (2014). Zara (Sivas) Ağzından Derleme Sözlüğüne Katkılar. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, 51(51), 63-77.
- KORKMAZ, Zeynep (1994). *Bartın ve Yöresi Ağzları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KORKMAZ, Zeynep (1994). *Güney-Batı Anadolu Ağzları - Ses Bilgisi (Fonetik)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- KORKMAZ, Zeynep (1994). *Nevşehir ve Yöresi Ağzları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÖZTÜRK, Erol (2009). “Mersin Yörüklerinden Derleme Sözlüğü’ne Katkılar”. *Türk Dili*, 689, 405-411.
- TAN, Ali – UĞURELİ, Ayşe (2017). “Kesikkeli Köyünden Derleme Sözlüğü’ne Katkılar”. *Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, Kış 2017-Sayı 16- Sayfa 223-239.
- TDK (2018). *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü VII, X*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Araştırmada Kullanılan Transkripsiyon İşaretleri

[ā] : Uzun /a/ ünlüsü

[Ç] : /c/ ile /ç/ ünsüzleri arasında, süreksiz, yarı ötümlü diş eti-ön damak ünsüzü

[ē]: Uzun /e/ ünlüsü

[ġ]: Art ünlülerle hece kuran katı, patlayıcı, ötümlü arka damak ünsüzü

[h]: Hırıltılı /h/ ünsüzü (Arapça ح ünsüzünün karşılığı)

[ī]: Uzun /i/ ünlüsü

[ī]: Uzun /ı/ ünlüsü

[K̄]: /k̄/- /ġ/ arası arka damak ünsüzü

[K]: Patlamasını kaybetmiş /g/'ye yakın duyulan k ünsüzü

[ñ]: Nazal /n/. Art ve ön ünlülerle hece kuran akıcı, patlayıcı, ötümlü, genizsi /n/ ünsüzüdür.

[ō]: Uzun /o/ ünlüsü

[ō]: Uzun /ö/ ünlüsü

[P]: Patlamasını kaybetmiş /b/'ye yakın duyulan /p/ ünsüzü yani /p/ ve /b/ sesleri arasındaki ünsüz

[S]: S-z arası, yarı ötümlü, sızıcı, dış ünsüzüdür, s'ye daha yakındır

[T]: Patlamasını kaybetmiş /d/'ye yakın duyulan t ünsüzü

[ū]: Uzun /u/ ünlüsü

Kaynak Kişi Listesi

- K.1. Ayşe AK, 70, İlkokul, Ev Hanımı, Adana-Dailer Köyü
- K.2. Ayşe Coşkun, 46, İlkokul, Ev Hanımı, Adana-Dailer Köyü
- K.3. Hasan AK, 70, İlkokul, Emekli, Adana-Dailer Köyü
- K.4. Ahmet Coşkun, 16, Lise, Adana-Dailer Köyü
- K.5. Ayşe Daşdemir, 69, İlkokul, Ev Hanımı, Adana-Dailer Köyü
- K.6. Emin Ak, 56, İlkokul, Berber, Adana-Dailer Köyü
- K.7. Hasan Kurt, 24, Lise, Adana-Dailer Köyü
- K.8. Cemile Kurt, 42, İlkokul, Büfeci, Adana-Dailer Köyü
- K.9. Rabia Bozkurt, 36, Üniversite, Öğretmen, Adana-Dailer Köyü
- K.10. Elif Daşdemir, 49, İlkokul, Ev Hanımı, Adana-Dailer Köyü

